

Ключові слова: ефективність, управління, еволюція, інновації, парадигма, економічне зростання, розвиток, методологія, концептуальні основи, синергетика, механізм, оптимізація.

Ключевые слова: эффективность, управление, эволюция, инновации, парадигма, экономический рост, развитие, методология, концептуальные основы, синергетика, механизм, оптимизация.

Keywords: efficiency, management, development, innovation, paradigm, economic growth, development, methodology, conceptual framework, sinergetika, mechanism, optimization.

УДК 331.102.344:339.137

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

Сьомченко В. В., к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту Запорізький національний університет

Сьомченко В. В. Інтелектуальний капітал як фактор розвитку інноваційної економіки. У статті проаналізовано трактування поняття «інтелектуальний капітал» зарубіжними та вітчизняними науковцями. Визначено його характеристику та структуру.

Сёмченко В. В. Интеллектуальный капитал как фактор развития инновационной экономики. В статье проанализированы трактовки понятия "Интеллектуальный капитал" зарубежными и отечественными учеными. Определено его характеристику и структуру.

Somchenko V. Intellectual capital as a factor in the innovation economy. In the article there are analyzed the interpretation of the term "intellectual capital" foreign and domestic scholars. Defined its characteristics and structure.

Постановка проблеми. Сьогодні однією з наймогутніших рушійних сил розвитку цивілізації є творча діяльність людини. В сучасних умовах ефективність економіки, науково-технічний рівень виробництва, соціально-економічний прогрес залежать від обсягу накопичених суспільством знань та ефективності використання інтелектуальних ресурсів нації.

Світовий досвід підтверджує ефективність інноваційної моделі розвитку на основі використання результатів інтелектуальної діяльності. Основне суспільне багатство розвинутих країн – це нова інтелектуальна еліта: науковці, підприємці, менеджери, фінансисти, висококваліфіковані інженери, інші фахівці, зайняті у сфері високих технологій, розповсюдження інформації та нових знань. Саме вони формують середній клас, який є основою соціальної стабільності і рушієм прогресу.

Сьогодні в усьому світі інтелектуальна власність стає могутнім важелем економічного розвитку суспільства. Останнім часом наша держава також приділяє значну увагу удосконаленню державної системи правової охорони інтелектуальної власності.

Аналіз останніх досліджень. Питання інтелектуального капіталу досліджували багато зарубіжних та вітчизняних науковців, а саме: Е. Брукінг [1], А. Стюарт Томас [2], В.Л. Іноземців [3], Б.Б. Леонтьєв [4], М.А. Ескіндаров [5], О.О. Стрижак [6], О.В. Кендюхов [7], О.Б. Бутнік- Сіверський [8], А. Чухно [9], А. Гапоненко [10] та інші. Не зважаючи на те, що інтелектуальному капіталу присвячено багато наукових праць, єдиного підходу до визначення його сутності не існує.

Метою роботи є визначення сутнісної характеристики та структури інтелектуального капіталу.

Викладення основних результатів дослідження. Незважаючи на настільки важливий і інтуїтивно зрозумілий високий ступінь значимості інтелектуального капіталу для компанії, в науковому співтоваристві як і раніше не вироблена єдина дефініція інтелектуального капіталу, а також не визначена базова модель, за допомогою інструментарію якої можна розглядати невлімові активи.

Проведемо детальний огляд існуючих точок зору щодо визначення поняття «інтелектуальний капітал».

Е. Брукінг вважає, що інтелектуальний капітал - це термін для позначення нематеріальних активів, без яких компанія не може існувати, посилюючи конкурентні переваги. Складовими частинами інтелектуального капіталу є: людські активи, інтелектуальна власність, інфраструктурні й ринкові активи [1].

А. Стюарт Томас стверджує що інтелектуальний капітал - це невидимі активи, знання, базисна компетенція, стратегічні активи, базисні можливості, невлімові ресурси, організаційна пам'ять [2].

На думку В.Л. Іноземціва інформація і знання за своєю природою та формами участі у виробничому процесі фактори, у рамках фірм приймають вигляд інтелектуального капіталу. Інтелектуальний капітал являє собою щось на зразок «колективного мозку», що акумулює наукові й повсякденні знання працівників, інтелектуальну власність і накопичений досвід, спілкування й організаційну структуру, інформаційні мережі й імідж фірми [3].

Б.Б. Леонтьев розглядає інтелектуальний капітал як вартість сукупності наявних у нього інтелектуальних активів, включаючи інтелектуальну власність, його природні та набуті інтелектуальні здібності та навички, а також накопичені ним бази знань і корисні відносини з іншими суб'єктами [4].

М.А. Ескіндаров визначає, що інтелектуальний капітал - це система характеристик, що визначають здатність людини, тобто якість робочої сили індивідуума, сукупного працівника підприємства, фірми корпорації, країни, що створює товар, послуги, додатковий продукт в цілях їх відтворення на основі персоніфікованого економічного інтересу кожного суб'єкта, їх сукупності [5].

Науковець О.О. Стрижак під інтелектуальним капіталом підприємства розуміє «сукупність здібностей та знань, які мають економічну цінність і використовуються у виробничій системі, орієнтованій на задоволення потреб суспільства, з метою створення інноваційного потенціалу та одержання доходу» [6].

Науковець О.В. Кендюхов також в інтелектуальному капіталі вбачає інтелектуальні ресурси: «інтелектуальний капітал – це здатні створювати вартість інтелектуальні ресурси підприємства, представлені людським і машинним інтелектами, а також інтелектуальними продуктами, створеними самостійно або залученими як засоби створення нової вартості» [7].

О.Б. Бутнік-Сіверський зазначає, що інтелектуальний капітал – це створений або придбаний інтелектуальний продукт, який має вартісну оцінку, об'єктивований та ідентифікований (відокремлений від підприємства), утримується підприємством (суб'єктом господарювання) з метою ймовірності одержання прибутку (додаткової вартості) [8].

Сутність інтелектуального капіталу як економічної категорії визначається як система відносин різних економічних суб'єктів з приводу раціонального стійкого його відтворення на основі прогресивного розвитку науки в цілях конкурентоспроможного виробництва конкретних товарів, послуг, доходу, підвищення життєвого рівня працівників, вирішення проблеми нерівномірності світового та регіонального розвитку на основі персоніфікованих економічних інтересів суб'єктів. Інтелектуальному капіталу властива більш висока ступінь розвитку в порівнянні з вже відомими функціональними формами капіталу, критерієм якого є більш стійкий рівень економічного зростання суспільства, ефективності його структур.

Світовий досвід показує: життєвий рівень усіх верств населення, загальна соціально-економічна ситуація в країні визначаються мірою освіченості суспільства і його ставленням до інтелектуальних цінностей. Лише інтелектуально багате суспільство є гарантом високого рівня життя народу і процвітання держави, навіть за відсутності енергоносіїв, корисних копалин та інших дарів природи. Ані багатства надр, ані родючі землі, ані ідеальний клімат, ані туристична приналежність не в змозі зрівнятися за могутністю та суспільною значущістю з потенціалом людського розуму.

Конкуренція, що дедалі більше загострюється призводить до того, що винахідник виступає невід'ємною і головною складовою циклу розвитку всіх без винятку систем, створених людьми. Людський інтелект, таким чином, стає безпосередньою і головною продуктивною силою постінформаційної технологічної доби [9].

Нині у геополітичних стратегіях країн-лідерів у підтриманні й нарощуванні відриву від інших країн вирішальну роль відіграє наукове і технологічне домінування. Це, в свою чергою, потребує зростання темпів інноваційного процесу формування необхідного для цього інтелектуального ресурсу (капіталу). За сучасних умов над жорсткої конкурентної боротьби інтелектуальний капітал дає змогу створювати цінності та забезпечує конкурентоспроможність як окремим підприємствам, так і суспільству загалом.

Водночас інтелектуальний капітал — це сума знань, досвід, професійна підготовка та інтуїція всіх працівників підприємства, установи (або держави). До цього слід додати напрацьовані людські зв'язки, інформацію у вигляді баз даних, інтелектуальну власність, комп'ютерну мережу, що миттєво опрацьовує і передає інформацію всім працівникам відповідної структури, завдяки чому вдається швидко і адекватно реагувати на зміни.

Сьогодні активно розвиваються наукомісткі галузі, такі як біотехнологія, генна інженерія, комп'ютерне програмування тощо. Зростає ефективність праці. Це безпосередньо відіб'ється на підвищенні рівня життя Інтелектуальна економіка стимулює отримання достатньо високих прибутків на базі малого капіталу та невеликої кількості працівників [9].

Слід зазначити, що ринок є "вимірювальним приладом" людської праці. Енергія людської праці, в остаточному підсумку, знаходить свій вираз у формі числа (вартості товару, ціни товару) в ринковому середовищі. Елементами товарності виступають не лише матеріальні речі, предмети і послуги, а й результати інтелектуальної праці - ідеї, управлінські рішення, винаходи, сорти рослин тощо. Ось чому в динамічному ринковому середовищі стосовно результатів інтелектуальної праці використовують терміни "інтелектуальна власність", "інтелектуальний потенціал", "інтелектуальний капітал", "комерціалізація інтелектуальної власності" тощо.

Зазначимо, що більшість дослідників та практиків дійшли висновку, що на рівні організації інтелектуальний капітал є сумою трьох складових [9]:



Рис. 1. Структура інтелектуального капіталу

Основою цих трьох складових є людські ресурси – найбільш динамічна компонента спроможності компанії діставати прибуток впродовж тривалого часу. Вважається, що людський ресурс не може бути власністю компанії, а структурний капітал може бути оформленим як власність і виступати об'єктом купівлі-продажу.

Інтелектуальний капітал - це знання, які можна перетворити на прибуток та оцінити. Таке широке визначення, на думку фахівців, охоплює будь-які технологічні, управлінські та ринкові новинки, які можуть бути інновацією, тобто приносити додатковий прибуток.

На перший погляд, можна було б погодитись із цією думкою фахівців, але поняття "капітал" і, зокрема, "інтелектуальний капітал" мають дещо іншу економічну природу в умовах ринку. Інтелектуальний капітал має надзвичайно складну сутність та багатовекторність прояву, що визначається механізмом його функціонування.

До інтелектуального капіталу належить продукт розумової, інтелектуальної праці, продукт творчих зусиль. Щоб глибше усвідомити поняття та механізм функціонування інтелектуального капіталу, слід поділити його на окремі складові елементи з наступним групуванням за однорідними ознаками, тобто здійснити його класифікацію. Класифікацію видів інтелектуального капіталу здійснюють за різними ознаками залежно від мети та завдань, які при цьому вирішуються.

Зауважимо також, що питання класифікації інтелектуального капіталу є дискусійним і недостатньо висвітленим у спеціальній літературі.

За формою власності інтелектуальний капітал може бути приватним, колективним та державним в залежності від суб'єкта, який володіє, користується і розпоряджається результатом інтелектуальної творчої діяльності. Зазначені правомочності закріплено в Конституції.

В основу інтелектуального капіталу входить інтелектуальна власність – це результат інтелектуальної творчої діяльності, результат власного творчого пошуку, який має бути певним чином об'єктивованим (втілений у певну об'єктивну форму) та здатним до відтворення [10].

З огляду на цю позицію, інтелектуальна власність визначає, кому належить результат інтелектуальної творчої діяльності, втілений у певну об'єктивну форму (патент, свідоцтво, ноу-хау, товарний знак, авторський твір тощо). Стосовно приватної або колективної (група приватних осіб) форм власності, то зрозуміло, що мається на увазі – кому належить результат власного творчого пошуку, хто або яка кількість людей спрямовували свої зусилля на отримання кінцевого результату творчої діяльності. Що стосується державної форми інтелектуальної власності, то до неї відносять продукт інтелектуальної праці, створений на замовлення державних органів влади за рахунок бюджетних коштів, або, за традицією, продукт інтелектуальної праці, що належить суб'єкту господарювання (підприємству, об'єднанню тощо), який утворений органами держави.

За терміном знаходження у розпорядженні суб'єкта господарювання інтелектуальний капітал поділяється на власний або такий, що не має терміну знаходження у розпорядженні суб'єкта господарювання, та строковий. Власний інтелектуальний капітал може бути на балансі суб'єкта господарювання, наприклад, у формі капітальних інвестицій, тобто на стадії створення (розробки) нематеріальних активів. Що стосується строкового інтелектуального капіталу, то на балансі суб'єкта господарювання такий капітал знаходить відображення у вигляді нематеріальних активів, які, залежно від виду, мають відповідний термін існування згідно із законодавством України про охорону інтелектуальної власності.

Зважаючи на класифікацію видів інтелектуального капіталу за різними ознаками, доцільно розглядати інтелектуальний капітал із загальних позицій, з позиції філософської категорії і з позиції конкретної науки - як економічну категорію.

З позиції філософської категорії, інтелектуальний капітал розглядається як здатність до мислення, пізнання, особливо до його вищих теоретичних рівнів, що властиво інтелекту. Стосовно ж до капіталу, у цьому разі, інтелектуальний капітал розглядається як накопичення наукових, теоретичних і практичних знань людства, суспільства про відповідні дії, процеси, проблеми, вирішення.

Таким чином, людський капітал - це вартісна оцінка робочої сили, інтелектуальних зусиль сукупності працівників вищого рівня кваліфікації, які перебувають в процесі розробки інтелектуального продукту.

Висновок. Таким чином, рушійною силою інноваційної діяльності, є конкуренція, яка зобов'язує підприємства вибирати більш досконалі способи розвитку, забезпечують їм вигідні позиції на ринку, їх утримання і розширення. Недооцінка ролі людських ресурсів залишається одним з найважливіших недоліків управління українськими підприємствами. Акцентуючи увагу на ролі і місці людського капіталу в розвитку економічного потенціалу підприємства, ми переконані, що єдино вірним ходом подій має стати стратегія інноваційного розвитку економіки, що спирається на одне з головних конкурентних переваг - на розвиток людських ресурсів, на найбільш ефективне застосування знань і умінь людей для постійного поліпшення технологій, економічних результатів, життя суспільства в цілому.

Список використаних джерел:

1. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал: ключ к успеху в новом тысячелетии / Э.Брукинг. – СПб.и др. : Питер, 2001. – 287 с.
2. Стюарт Томас А. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций / Т. Стюарт / Пер. с англ. В. Ноздриной. – М.: Поколение, 2007. – 368 с.
3. Иноземцев В. Л. За пределами экономического общества. Постиндустриальные теории и постэкономические тенденции в современном мире / В. Л. Иноземцев – М. : Academia, 1998. – 640с.
4. Леонтьев Б.Б. Цена капитала. Интеллектуальный капитал в российском бизнесе / Б.Б. Леонтьев. — М.: Издательский центр «Акционер», 2002. – 200 с.
5. Эскиндаров М. А. Развитие корпоративных отношений в современной российской экономике. М.: Республика, 1999.- С.188.
6. Стрижак О.О. Формування інтелектуального капіталу підприємства: автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка, організація та управління підприємствами» / О.О. Стрижак – Х. 2004. – 23 с.
7. Кендюхов О.В. Організаційно-економічний механізм управління інтелектуальним капіталом підприємства: автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (переробна промисловість)» / О.В. Кендюхов. — Донецьк, 2007. – 31 с.
8. Бутнік-Сіверський О.Б. Інтелектуальний капітал (теоретичний аспект) / О. Б. Бутнік-Сіверський // Інтелектуальний капітал – 2002. – № 1. – С. 16-27.
9. Чухно А. Інтелектуальний капітал: сутність, форми і закономірності розвитку / А. Чухно // Економіка України. – 2002. – № 11. – 155 с.
10. Гапоненко А.Л. Теория управления. Учебник. Под общ. ред. А.Л. Гапоненко, А.Л. Панкрухина. М. : Изд-во РАГС, 2003. 558 с.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, людський капітал, структурний капітал, споживчий капітал, людські активи, інтелектуальна власність.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, человеческий капитал, структурный капитал, потребительский капитал, человеческие активы, интеллектуальная собственность.

Keywords: intellectual capital, human capital, structural capital, consumer assets, human assets, intellectual property.